

जलयुक्त शिवार - शेतकर्याचा कैवार

प्रा. रमेश काशिराम शेंडे

सहाय्यक प्राध्यापक
मातोश्री मुंदाफळे समाजकार्य महा.
नरखेड, जि. नागपूर
महाराष्ट्र भारत

प्रस्तावना

दुष्काळ, पाण्याचे दुर्भिक्ष्य, उजाडणारी गावे, जनावरांची चान्यासाठी व बेरोजगारांची रोजगारासाठी भटकंती अन् त्यामध्ये होरपळून निघणारा बळीराजा, नापिकीने त्रस्त होऊन मृत्युला जवळ करणाऱ्या शेतकऱ्यांचे भयान वास्तव ग्रामीण भागात दिसून येते. ढोरमेहनत घेऊन काळ्या मातीतून अन्न पिकवणाऱ्या शेतकऱ्यांना आत्महत्यांपासून परावृत्त करण्याची आज खरी गरज आहे. शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचे दृष्टचक्र कोठेतरी थांबायलाच हवे. शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या थांबवण्यासाठी किंबळना शासन म्हणून शेतकऱ्यांसाठी काय-काय करता येर्इल, याचा विचार महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस करतांना दिसत आहेत. त्याचाच एक भाग म्हणून 'जलयुक्त शिवार' अभियानाकडे पाहिले जात आहे. महाराष्ट्रात जलसंधरणाचे प्रणेते सुधाकरराव नाईक यांनी मुख्यमंत्री असतांना अनेक पथदर्शी उपक्रम राबविले. त्यात जलसंधारणाचा उपक्रम मोलाचा होता. परंतु सन 2000 पासून जलसंधारणकडे विशेष लक्ष्य देण्यात आले नाही. त्यानंतरच्या सरकारने या उपक्रमाकडे गांभीर्याने पाहिलेच नाही. परंतु, नवीन भाजप-शिवसेना सरकारने 'जलसंधारणा' चे महत्व ओळखून शेतकऱ्यांना शेतीसाठी 'पाणी' पुरविण्याचे महत्वकांक्षी अभियान अंमलात आणले. पावसाच्या पाण्यावर कोरडवाहू शेतकऱ्यांना शेती करणे खूप कठीण जाते. किंबळना पावसाच्या लहरीपणामुळे शेती करतोच येत नाही. म्हणूनच आज मोठ्या प्रमाणात दुष्काळ,

शेतकरी आत्महत्यासारख्या समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे. पावसाच्या पाण्याचा एक—एक थेंब साठवून आपला शिवार जलयुक्त आणि समृद्ध कसा करता येईल, याचा संवेदनशील पद्धतीने आजचे राज्य शासन विचार करतांना दिसून येत आहे. म्हणूनच की काय 'जलयुक्त शिवार' अभियान मोठया प्रमाणात राबविण्यासाठी शासन, प्रशासनाने चांगलीच कंबर कसली आहे. काही दिवसांपूर्वी नागपूरात झालेल्या एका कार्यक्रमात 'जलयुक्त शिवार' अभियानाचे रूपांतर लोकचळवळीत होण्याची गरज असल्याचे मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांनी प्रतिपादित केले होते. अभियान राबविणे केवळ शासनाचे काम नाही, तर या योजनेत गावकऱ्यांनाही आपली ताकद झोकून द्यावी. जेणेकरून गावांच्या समृद्धीला हातभार लागेल आणि शेतकऱ्यांच्या जीवनात आमुलाग्र बदल होईल, असे आवाहनही मुख्यमंत्र्यांनी केले होते. यावरून शासन अभियानाबाबत किती संवेदनशील आहे, याची प्रचिती येते. ज्या गावांमध्ये जलयुक्त शिवार अभियानाची कामे झालेली आहे अथवा सुरु आहेत, त्या ठिकाणी 60 ते 70 टक्के पाऊस पडला तरी भूगर्भातील व भुपृष्ठावरील पाणीसाठा वाढणार आहे. पावसाचे पाणी थांबविले, ते जमिनीत जिरविले तरच शाश्वत शेती होऊ शकते. राज्यातील 5 हजार गावे दरवर्षी 'जलयुक्त शिवार' करण्यासाठी शासन कटिबद्ध आहे. नागपूर जिल्ह्यातील पाणीटंचाईने ग्रस्त (जेथे टँकर लावले जातात) अशी 313 गावे शासनाने टंचाईमुक्त करण्याचा निर्धार केला आहे. येत्या 4 वर्षात जिल्ह्यातील 1800 गावे टंचाईमुक्त करण्याचा संकल्पही शासनाचा आहेच. शासनाच्या अभिनव अभियानाची केवळ प्रशासनाकडून अंमलबजावणी होत नसून या अभियानात आता 'आर्ट ऑफ लिविंग' दत्ता मेघे फाऊंडेशन व कार्पोरेट सेक्टरमधील उर्वी अशोक पिरामल फाऊंडेशन आदींसह अनेक स्वयंसेवी संस्था सहभागी होत आहेत. त्यांचा केवळ सहभाग नसून अभियानाच्या यशस्वीतेसाठी या संस्थांनी अक्षरशः स्वतःला झोकून देत काम सुरु केले आहे. आजपर्यंत अशा संस्थांनी स्वतःहून शासनाच्या अभियानात सहभागी होऊन झोकून देत काम केल्याचे ऐकिवात नाही. पण, जलयुक्त शिवार अभियानात त्यांचा सहभाग पाहून शासन, प्रशासनासह शेतकऱ्यांनाही मोठा दिलासा हरकत नाही. नागपूर लगतच्या हिंगणा तालुक्यात 45 दिवसांमध्ये 24 कि.मी. चे काम वरील संस्थांनी प्रशासनाच्या 'हातात—हात घूलन पूर्ण केले आहे. पुढे ही निरंतर काम

सुरुच राहणार असा मनोदयसुद्धा संस्थांच्या पदाधिकाऱ्यांनी बोलून दाखविला आहे. ही निश्चितच अभिनंदनीय बाब आहे. दिवसेंदिवस पाण्याची पातळी खालावत जाणे ही चिंतेची बाब आहे. शेतीला पर्यायी सिंचन उपलब्ध करून द्यायचे असेल तर 'जलयुक्त शिवार' खूप महत्वाचे ठरणार आहे. पाणी मिळत नसल्याचे उत्पादकता कमी झाली आहे. पण 'जलयुक्त शिवार' अभियानात सर्वांचाच सहभाग मिळाल्यास निश्चितच गावांचा कायापालट होईल आणि तो दिवस दूर नाहीच शेतकऱ्यांना शासनाकडून खूप काही नकोच फक्त पिकांच्या उत्पादनांसाठी मुबलक पाणी, वीज आणि शेतमालाला योग्य भाव, याच गोष्टी शेतकऱ्यांना हव्या आहेत. या गोष्टी शासनाकडून नियोजनबद्धरित्या मिळाल्यास शेतकऱ्यांवर आत्महत्या करण्याची वेळच येणार नाही. शेतमालाला योग्य भाव मिळाल्यास शेती पिकविण्यासाठी घेतलेले उधार, उसणवारी, कर्ज शेतकरी सहज फेडू शकतो. पण कमतरता नेकी कुरे आहे, शेतकरी आत्महत्या का करतो, त्यांच्या आत्महत्या का करतो, त्यांच्या आत्महत्या थांबविण्यासाठी काय करू शकतो ? याचा मुळात शोध घेणे गरजेचे आहे. 'जलयुक्त शिवार' अभियानासारखे महत्वाचे पाऊल टाकून शासनाने संवेदनशील शेतकऱ्यांचे अश्रू पुसण्याचा किंबहुना त्यांच्या आत्महत्या थांबविण्यासाठीच प्रयत्न सुरु केल्याचे दिसून येत आहे. या प्रयत्नांची अंमलबजावणी मोठया प्रमाणात होत असल्याचाही 'याची देही याची डोळा' प्रत्यय येत आहे. हे अभियान आता लोकचळवळीचेच स्वरूप घेऊ पाहत आहे. ही बाब, गावांच्या समृद्धीसाठी आणि शेतकऱ्यांच्या विकासासाठी आनंदाची आहे. जलयुक्त शिवारामुळे शेतकऱ्यांजवळ वर्षभर पाणी उपलब्ध राहील. त्यामुळे कोणत्याही ऋतूत शेतकरी आपल्या शेतात हवे तेव्हा आणि हवे तसे पीक घेऊ शकेल. मनासारखी मेहनत आणि मनासारखे उत्पादन घेतल्यास निश्चितच शेतकऱ्यांसाठी 'अच्छे दिन' येतील, असा विश्वास वाटतो. शेवटी, 'शेतकरी सुखी तर जग सुखी' शेतकऱ्यांना सुखी ठेवण्यासाठी, त्यांना जगवण्यासाठी प्रत्येकाचे मिळणारे सहकार्य मोलाचे आहे. शेतकरी सुखी राहिला तरच आपण सुखी राहू आणि जगुसुद्धा. अन्यथा कर्जाच्या ओळ्याखाली दबून शेतकरी आपली जीवनयात्री संपवत राहतील आणि अन्विना तडफडून आपण जीव सोडत राहू असे व्हायला नको. कृषीप्रधान भारत देशातील बळीराजा जगविणे, त्यांच्या जगण्याला आधार देणे म्हणजेच सृष्टीला

जगविष्णासारखे आहे. राज्य शासनातर्फ, सुरु असलेले 'जलयुक्त शिवार' अभियान हे शेतकऱ्यांसाठी 'कैवार' ठरत असून नापिकी व कर्जबाजारीपणामुळे होणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या थांबविष्णासाठी निश्चित प्रभावशाली ठरेल, यात शंका नाही.

अध्ययन पद्धती :-

कोणत्याही विषयाचे संशोधन वस्तूनिष्ठ व्हावे म्हणून संशोधन पद्धतीचा अवलंब करून संशोधन केले जाते. प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी "जलयुक्त शिवार अभियान एक दुष्काळयुक्त शेतकऱ्यांचे कैवार" या विषयाची संशोधनासाठी निवड केलेली आहे.

उद्देश :-

- जलयुक्त शिवार अभियान एक शेतकऱ्यांसाठी काळाची गरज आहे.
- जलयुक्त शिवार अभियान दुष्काळमुक्तीची संजिवनीबाबत अभ्यास करणे.
- जलयुक्त शिवार अभियानात शासकीय भुमिका व लोक सहभागाबाबत अध्ययन करणे.
- जलयुक्त शिवार अभियान ग्रामिण विकासाची व कृषी क्रांतीची नांदीबाबत अभ्यास करणे.

गृहितके :-

- जलयुक्त शिवार अभियान ग्रामिण दुष्काळमुक्तीची संजिवनी आहे.
- जलयुक्त शिवार अभियान एक शेतकऱ्यांच्या कैवारासाठी काळाची गरज आहे.
- जलयुक्त शिवार अभियान ग्रामिण विकासासाठी शासकीय भुमिका लोकसहभाग आवश्यक आहे.

नमुना निवड पद्धती :-

प्रस्तुत शोधप्रबंधात संभाव्यता नमुना निवड पद्धतीमधील साधा यादृच्छिक लॉटरी तंत्राचा वापर करण्यात आलेला आहे.

संशोधन आराखडा :-

प्रस्तुत संशोधनात अंशतः वर्णणात्मक व अंशतः निदानात्मक संशोधन आरखडयाचा वापर करण्यात आलेला आहे.

तथ्य संकलन :-

प्रस्तुत संशोधनात तथ्य संकलनामध्ये प्राथमिक स्त्रोमाधील मुलाखत अनुसूची व निरीक्षण या तंत्राचा वापर करून दुष्यम स्त्रोतामध्ये वर्तमानपत्रे, योजना, मासिके, शासकीय जी.आर. इत्यादी तंत्राचा वापर करण्यात आलेला आहे.

महाराष्ट्रातील सर्वकष जलनीती ठरविण्याची गरज :-

जागतिकीकरणाच्या युगात शेती हा प्रमुख घटक आहे. सध्या शेती पारंपरिकतेकडून आधुनिकतेकडे मोठ्या प्रमाणात वाटचाल करीत आहे. जागतिकीकरणामुळे शेतीचे स्वरूप बदलत आहे. भारताचे वर्णन एककाळी सुजलास् सुफलास् असे केले जात होते कारण भारतात नियमित भरपूर पाऊस पडत होता. नद्यांना भरपूर पाणी राहत होते, परंतु आता स्थिती गंभीर बनली आहे. शेतीसाठी पाणी, औद्योगिकरणासाठी पाण्याची वाढती गरज, अपुरे व अवेळी पर्जन्यमान, भूगर्भातील जलस्त्रोतात घट हे सर्व विचारात घेता, राष्ट्रीय व राज्य स्तरावर पाणी प्रश्नाला प्रथम प्राधान्य देणे ही काळाची गरज आहे. पाण्याच्या बाबतीत दीर्घकालीन नियोजन तसेच राष्ट्रहित, जनहित, पर्यावरणाचा सखोल विचार करून, एक सर्वसमावेशक जलनीती राज्याने व देशाने राबविण्याची गरज आहे. इस्पाईल देशाचा विचार केल्यास, त्या राष्ट्रात आपल्यापेक्षाही कमी पर्जन्यमान व नद्या आहेत. तेथे भीषण पाण्याची टंचाई असतांना साहस, प्रयत्न, विज्ञान तसेच दुर्दम्य इच्छाशक्तीमुळे त्या राष्ट्राने त्यावर मात केली आहे. अत्यंत कमी पाण्यात, कमी दिवसांत भरघोस पीक घेण्याचे तंत्र त्या देशाने

अवगत केले आहे. ठिंबकसंच व तुषाससंचाचा शेतीमध्ये अवलंब करून मोठ्या प्रमाणात पाण्याचा अपव्यय थांबवून ते पाण्याची बचत करीत आहेत.

भारतात पाणी उपलब्ध होते ते मुख्यतः पावसामुळे या पावसाच्या पाण्याने जमिनीवर जे प्रवाह निर्माण होतात त्याचे रूपांतर तलाव, तळी, नद्या, नहर, विहीरी यांची भूजलपातळी वाढते, याद्वारे मानवाला पाणी मिळते. पाण्याची वाढती गरज पूर्ण करण्यासाठी या नद्यांवर लहान—मोठी धरणे बांधली आहेत. याबद्दलची भूमिका मानवी जीवनामध्ये अतिशय मोलाची व महत्वाची आहे. काही वर्षापासून पर्जन्यमानातील अनियमिततेमध्ये दिवसेंदिवस घट होत असल्याने पाण्याचा प्रश्न गंभीर होत चालला आहे. देशात 593 जिल्हे आहेत, त्यापैकी 200 पेक्षा जास्त जिल्ह्यांत पाण्याची भूगर्भपातळी घटत चालली आहे. भारत कृषिप्रधान देश आहे. त्यामध्ये 74 टक्के पाणी शेतीसाठी, 18 टक्के धरणात साठवून वीज निर्मितीसाठी, तर 8 टक्के पाण्याचा उपयोग घरगुती उपयोगासाठी होतो. निसर्गदत पाण्याची सर्वानाच गरज आहे. स्वयंप्रेरणेने पाणी बचत चळवळीत काम करणारे अनेक पर्यावरणवादी जलसाक्षर नागरिक पुढाकार घेऊन 'पाणी अडवा पाणी जिरवा', जलसंधारण, वॉटरहार्वेस्टिंग, साठवण, पुनर्भरण, वितरण या क्षेत्रांत कार्यरत आहेत. अलीकडे वाढणाऱ्या लोकसंख्येकडे पाहता जलवापराबाबत वेळीच योग्य निर्बंध घातले, तर तीव्र पाणी टंचाई सामोरे जावे लागणार नाही. पर्यावरणाच्या न्हासामुळे पाऊसमान कमी झालेले दिसते. पडलेल्या पावसाचे योग्य नियोजन करून जलसाठा वाढविणे, त्याचा योग्य काटकसरीने वापर करणे यासाठी प्रभावी उपाययोजना करणे अत्यंत महत्वाचे आहे. पाऊसमान कमी झाल्याने पाण्याची पातळी खोल गेली आहे. त्यामुळे पिण्याच्या पाण्याची तीव्र समस्या निर्माण होत आहे. गेल्या दहा वर्षापासून शेती व पिण्याच्या पाण्यासाठी मराठवाडा व विदर्भातील शेतकरी, नागरिक भीषण पाणी टंचाईचा मुकाबला करीत आहेत. शेती, माळराने, खेडी, जंगले उजाड होत आहेत. जंगलामध्ये प्राण्यांना पिण्यास पाणी मिळत नसल्यामुळे त्यांच्या चांग्याचा व वास्तव्याचा प्रश्न उग्ररूप धारण करीत आहे.

राष्ट्रीय लोकशाही आघाडी सरकारचे पंतप्रधान वाजपेयी यांनी राष्ट्रीय नद्याजोडणीचे काम सुरु केले होते. परंतु त्यानंतर दहा वर्ष संयुक्त परोगामी आघाडीच्या सरकारने या ज्वलंत प्रश्नाकडे गांभीर्याने लक्ष दिले नाही. त्यामुळे पाण्याचा प्रश्न सुटण्याएवजी अधिकतच बिकट झाला. भाजपचे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी सत्तेवर येताच नद्या जोडणीकडे लक्ष देऊन प्रत्यक्ष कामास सुरुवात केली आहे.

महाराष्ट्र सरकारनेही नद्याजोड प्रकल्प, नदी नाल्यावर कोल्हापूर टाईप सिमेंटचे पक्के बंधारे, गावातील, नद्यांचे खोलीकरण, तलाव व धरणातील गाळ काढणे, ई.कामे त्वरीत युद्ध पातळीवर सुरु करून पूर्ण करावीत दरवर्षी पिण्याचे पाण्याची समस्या कायमस्वरूपी सोडविण्यासाठी प्रभावी उपाययोजना केल्या जात नाहीत, तर तात्पुरत्या योजना राबवून दरवर्षी कराडो रूपयांचा खर्च होत आहे. सरकारने अपूर्ण सिंचन प्रकल्प तातडीने पूर्ण करावीत.

बहुतेक जिल्ह्यांत पाणी अडविण्यासाठी कोल्हापूर टाईप बंधारे आहेत. त्यापैकी काही नादुरुस्त आहेत. तर काहींना दरवाजे नाहीत, ते त्वरीत दुरुस्त करावेत. प्रत्येक वर्षी कोल्हापूर टाईप बंधान्याचे दरवाजे बंद करण्याचे वेळापत्रक निश्चित करावे. ते त्या तारखेसच बंद होतात किंवा नाही याची जबाबदारी जिल्ह्याचे वरिष्ठ सिंचन अधिकारी यांच्यावर निश्चित करावी. दरवर्षीचा असा अनुभव आहे, की पावसाळा संपल्यानंतर हे दरवाजे बंद केले जातात. त्यामुळे त्यामध्ये पाण्याची साठवण होत नाही. निसर्गाचे चक्रसुद्धा बिघडले आहे. महाराष्ट्रात अतिवृष्टी, अवर्षण, महापूर, अवेळी पाऊस, गारपीट, वादळे नित्याचीच झाली आहेत. त्यामुळे हातातोंडाशी आलेल्या पिकांचे प्रचंड प्रमाणात नुकसान होते, शेतकरी कर्जबाजारी होतो. संपूर्ण जंगलच ग्लोबल वार्मिंगच्या चिंतेने ग्रासले आहे. महाराष्ट्र सरकारने शेतकऱ्यांना ठिंबकसंच व तुषारसंचाकरिता मोठ्या प्रमाणात अनुदान द्यावे. प्रत्येक गावात पाझर तलाव निर्माण करावेत. ज्यावेळी गारपीट होते त्यावेळेस शेतकऱ्यांना पूर्व सूचना देण्यात यावी. पावसाळ्यात विहिरी, तलाव, तळी, लहान धरणे यांचे पूनर्भरण करण्यात यावे. करिता सरकारने सर्वकष जलनीती ठरविण्याची.

जलयुक्त शिवार : कृषक समस्येवर उपाय :-

वाढती लोकसंख्या, उद्योगधंडे आणि लहरी निसर्ग या कारणांनी पाण्याची समस्या उग्र रूप धारण करण्याची शक्यता दिवसेंदिवस वाढीस लागली आहे. जिरायत, बागायत शेतीचे उत्पन्न वाढावे म्हणून शेतात विहिरी लागली आहे. जिरायत, बागायत शेतीचे उत्पन्न वाढावे म्हणून शेतात विहिरी तयार करण्यासाठी शासनातर्फ प्रोत्साहन व अर्थपुरवठा उपलब्ध आहे. जमिनीत पाण्याची पातळी मर्यादित असून विहिरीमधील पाणी शेती हंगामासाठी अपुरे पडते. या दुर्भिक्षामुळे शेती व्यवसाय दुष्काळग्रस्त झाला व व्यवसायिकांमध्ये आत्महत्या वाढल्या. या गंभीर प्रश्नांसाठी जलयुक्त शिवार ही संकल्पना आधारभूत ठरू शकते. आपल्या देशातील प्रत्येक राज्यात नद्यांचे (जलधारेचे) जाळे निसर्गाचे विणलेले आहे. या नद्यांना ठिकठिकाणी ओहळ, नाले, जलप्रवाह येऊन मिळतात. एकूण शरीरातील विविधभाषा पर्यंत रक्तप्रवाह पोहोचविण्यासाठी असलेली व्यवस्था आणि जलप्रवाहाचे जाळे या निसर्गनिर्मित योजना समान आहेत.

पावसाळ्यात पडलेल्या धो-धो पावसाचे पाणी या जलधारा दरवर्षी समुद्रापर्यंत पोहोचवितात. एका अर्थाने समुद्र हे पृथ्वीचे हृदय म्हटले तरी निरअर्थक नाही. जमिनीवर पडलेले पाणी प्रवाहातून वाहून गेले की, हे मार्ग कोरडे असतात. या नैसर्गिक व्यवस्थेत योग मानवी हस्तक्षेप असला तर, हा जलमार्ग जलयुक्त करता येईल. शिवारात नवीन तळे तयार करून पाण्याचा साठा वाढवता येतो. त्याच प्रमाणे विविध जलप्रवाहात ठिकठिकाणी ठराविक उंचीचे (काठावरील शेतीत उपद्रव होणार नाही) बांध बांधून पावसाळ्यानंतरही हे प्रवाह जलयुक्त राहू शकतात. या उंचीवरून जास्तीचे पाणी वाहून जाईल, शिल्लक पाण्याचा पाझर भूजल पातळीला सहाय्यक होईल. जलयुक्त शिवाराच्या या उपक्रमाने शेतीसाठी लागणाऱ्या पाण्याची गरजपूर्ती होण्यास मदत होईल. लोकसहभाग, स्वयंसेवीसंस्था इत्यादींचा या कामी पुढाकार घेऊन पाण्याची अडवण दूर करण्याचा प्रयत्न यशस्वी करता येईल या योजनांच्या यशस्वीतेचा आढावा शासनाने वेळोवेळी घेतल्यास या प्रकल्पावर नियंत्रण राहील.

शेतीपिकांच्या संरक्षणासाठी तापमान हा घटकदेखील महत्वाचा आहे. घनदाट वृक्षांच्या प्रदेशात तापमान नियंत्रित असते. शिवारात वृक्षलागवड केल्यास शेतीशिवरात वृक्षलागवड केल्यास शेतीपिकासाठी त्याचा भरपूर उपयोग होईल. विदर्भ आणि महाराष्ट्रातील अनेक, जवळपास सर्वच डोंगराळ भागात वृक्षलागवडीच्या मोठया प्रमाणात अभाव आहे. पृथ्वीच्या वाढत्या तापमानावर नियंत्रण ठेवण्याचे अनेक फायदे या उपक्रमाने उजागर होतील. शेतीसहित अनेक पर्यावरणीय घटकांना प्रफुल्लता लाभेल. त्यामुळे निर्माण होणाऱ्या पोषक वातावरणाचा लाभ ऋद्धतूचक्रामध्ये दिसून येईल.

विकासाच्या अत्याधुनिक व्यवस्थेत, आजतरी वृक्षारोपण व संगोपन या कार्यक्रमाला (समानकारक फलप्रपूर्ण होणारे) स्थान नाही, पर्यावरणाच्या या महत्वपूर्ण योजनेत, पशुपक्षी, जलचर, मानव चक्र, जलचव उत्तम शेती उत्पादन सुरक्षितता व भरधोस उत्पादन वाढ यातील अडथळ्यांचे स्तंभमान आहे.

शेतकरी आत्महत्या या महत्वपूर्ण समस्येचे विधान करून भौतिक व्यवस्था निर्माण करण्याच्या गरजेवर शासनाची एकग्रता आवश्यकता आहे. त्यासाठी लोकप्रतिनिधी आत्महत्याग्रस्तांना किंवा दुष्काळ ग्रस्तांना आर्थिक मदतीची मागणी करावी, परंतु त्यापेक्षा या समस्येचे कायम दुखने दूर करण्यासाठी उपयोंचा शोध घेतला पाहिजे.

निष्कर्ष :-

जलयुक्त शिवार हे महाराष्ट्र सरकारने डिसेंबर 2014 मध्ये सुरु केलेली अभियान राज्यात दर वर्षी निर्माण होणाऱ्या पाणी टंचाईवर मात करण्याकरीता राबविण्यात येणारी ही योजना या योजनेअंतर्गत शाश्वत शेतीसाठी पाणी आणि पिण्याचे पाणी उपलब्ध करून देण्यास आले आहे. या योजनेद्वारे संपूर्ण महाराष्ट्र टंचाई मुक्त, पाणीमुक्त करण्याचा निर्धार करण्यात आला आहे.

या योजनेअंतर्गत भुजल पातळीत 2 मिटर पेक्षा जास्त घट झालेल्या 188 तालुक्यातील 2234 गावे या शासनाने टंचाई परिस्थिती जाहिर केलेल्या 22 जिल्ह्यातील

19059 गावाचा समावेश आहे. या योजनंअंगत कृषी, लघुसिंचन, जलसंपदा, गावतलाव दुरुस्ती, सिमेंट कॉक्रीट बंधारे बांधकाम, जुन्या जल संचयाचे पुनरुज्जीवन, कोल्हापुरी बंधारे, साठवण तलाव दुरुस्ती, पाझर तलाव, जोड प्रकल्प राबविणे, कालवा दुरुस्ती, वृक्ष लागवड, तलावातील गाळ काढणे, मोठ्या व मध्यम तलावाची उपयोजीतर वाढविणे आणि इतर कामाचा समावेश करण्यात आलेला आहे.

वरिल कामाचा उद्देश पावसाचे जास्तीतजास्त पाणी गावात अडविणे, भुजल, भुगर्भातील पाण्याच्या पातळीत वाढ करणे, राज्यांच्या सिंचन क्षेत्रात वाढ करणे, विकेंद्रित पाणी साठी निर्माण करणे. गाळ काढून तलावाची पाणी साठवण वाढविणे, शेतीसाठी पाण्याचा पुरेपूर वापर करण्यास प्रोत्साहन देणे. पाणी अडविणे आणि पाणी जिरवणेबाबत लोकांना प्रोत्साहीत करणे. वृक्ष लागवडीस प्रोत्साहन देवून वृक्ष लागवड करणे आणि इतर कामात लोकसहभाग वाढविणे.

संदर्भ सूची :-

- 1) लोकशाही वार्ता दि. 11/05/2015, पेज क्र. 4 (जलयुक्त शिवार शेतकऱ्यांचा कैवार)
- 2) देशोन्नती, दि. 12/03/2015, पेज क्र. 4 (महाराष्ट्र जलनिती)
- 3) लोकशाही वार्ता दि. 19/11/2015, पेज क्र. 4
(जलयुक्त शिवार—कृषक समस्येवर उपाय)
- 4) लोकशाही वार्ता 2016 (जलयुक्त विदर्भ)
- 5) आगलावे प्रदिप :- “सामाजिक संशोधन पद्धती व तंत्रे” साईनाथ प्रकाशन, नागपूर
- 6) बोधनकर /अलोणी :- “सामाजिक संशोधन पद्धती” साईनाथ प्रकाशन, नागपूर
- 7) लोकशाही वर्ता दि. 16/02/2015, पेज – 3 (कृषी तंत्रज्ञान)
- 8) देशोन्नती, दि. 25/10/2015, पेज क्र. 1 (दुसरी हरीतक्रांती)